Переклад А. Содомори

ДІЙОВІ ОСОБИ

МІКЕНСЬКИЙ СЕЛЯН

ЕЛЕКТРА

ОРЕСТ

ПІЛАД (без слів)

ХОР МІКЕНСЬКИХ ДІВЧАТ

СТАРЕЦЬ

ВІСНИК

КЛІТЕМНЕСТРА

ДІОСКУРИ

Дія відбувається в Аргосі перед бідною селянською хатиною.

ПРОЛОГ

СЕЛЯНИН

Аргоська древня земле, де Інах пливе,
Звідкіль на Трою бойовими суднами
Володар Агамемнон вирушав було!
Пріама вбивши, владаря верховного
В країні іліонській, в прах повергнувши
Дардана вежі, в Аргос повернувся він
І здобиччю високі храми вщерть набив.
На чужині щастило; дома — смерть йому
Дружина Клітемнестра і Тієста син,
10] Егіст, уготували — вбили підступом.
Отож, Танталів скіпетр упустивши з рук,
Упав він. Той же — владу і жону його
Обняв, Тіндара доньку, став велителем.
Йдучи на Трою, доньку й сина рідного —
Електру і Ореста — залишив владар.
Ореста, — бо ж на нього вже Егіст чигав, —
З-під рук убивці викрав опікун старий
І Строфію, в Фокіду, передав тайком.
Електра — в рідному домі залишилася.

20] А тільки-но дозріла, вся Еллади знать
Навперебій до неї стала свататись.
Однак, щоб не зродила сина-месника
Аргосцеві якомусь, під замком тримав
Егіст нещасну — не давав їй заміж йти.
Й цього не досить: боячись, що будь-коли
І в тому схові може завагітніти,
Рішив убити. Мати, ця душа тверда,
Розм'якнула — від смерті вберегла дочку:
Для вбивства мужа хоч якийсь-то привід був,
30] А кров дітей їй вже б ніхто не вибачив.
Таке Егіст надумав: щирим золотом
Платить тому готовий, хто б вигнанця вбив —
Ореста — спадкоємця Агамемнона.
Електру ж, хитромудрий, дав мені в жону,
Мікенцю (свого роду не соромлюся, [241]
Бо предки мої — чесні, незаможні лиш,
А без майна приблякне і найвищий рід).
Гадав він: менше страху, як убогий зять,
Коли багатший — більше: був би розголос
40] Про вбивство призабуте Агамемнона,
Й за тестя зять-вельможа б одімстив колись.
А все ж — Кіпріда бачить! — на Електрине
Не зазіхнув я ложе, хоч і муж її.
Батьків заможних доньці я б соромився
З коханням накидатись, бо ж нерівня їй.
Ореста жаль, що нині начеб родич мій:
Сестри подружжя дійме його боляче,
Як тільки в Аргос рідний зазирне колись.
Мене хтось, може, й дурнем уважатиме:
50] Мовляв, жона у спальні — а незаймана.
Ну що скажу? В кривого мірка скривлена,
Тож викривлений в нього й про чесноту суд.
Входить Е л е к т р а.
ЕЛЕКТРА

О Ноче темночола, годувальнице
Зірок золотосяйних! Глянь: до річки йду,
Немов служниця, взявши дзбан на голову.
Та не з нужди це, а щоб бачили
Боги, якої кривди нам Егіст завдав,
До батька шлю зітхання, в далеч зоряну.
А Тіндаріда, моя мати-зрадниця,
60] Щоб догодить коханцю, з дому рідного
Мене прогнала, привела дітей нових,
А я та брат, Орест мій, — на заваді їм.
СЕЛЯНИН
Ти знов, сердешна, замість мене трудишся,
Незвикла до роботи, змалку плекана,
Й хоч як тебе благаю, на своїм стоїш?..
ЕЛЕКТРА
Ти справді щирий, богорівний приятель:
Не скористався лихом, не зганьбив мене;
Велике щастя — в скруті підшукать собі
Помічника такого, як от я знайшла!
70. Тож добровільно буду, скільки сил моїх,
Тобі сприяти, бо ж удвох відрадніше
Йде праця. В тебе доста й поза домом справ,
А я вже коло хати буду поратись:
Господар, із роботи повертаючись,
Радіє, як в оселі — лад і затишок.
СЕЛЯНИН
Ну що ж, хай так і буде. Втім, по воду йти,
На щастя, недалеко. Я ж із досвітком [242]
Жену волів робочих: поле сіву жде.
Хоч як богам молися, нива колосом
80] Не втішить, поки потом не поллєш її.
Обоє покидають сцену.
Входять Орест і Пілад.
ОРЕСТ
Лишень тебе, Піладе, з-між людей усіх

За приятеля маю найщирішого:
Лиш ти не відсахнувся, не лишив мене
В біді, коли нещасний мій отець упав
Од рук Егіста й неньки нечестивої,
Що помагала вбивці. З храму віщого
Прибув я в Аргос, од людей ховаючись,
Щоб одімстити, врешті, за отця свого.
Цієї ночі на могилі батьковій
Зронив сльозу, волосся пасмо зрізане
Поклав, овечу кров на пагорб вихлюпнув
Тайком, щоби володар не довідався.
А в межі міста не вступаю з двох причин:
Коли підстереже хтось, то з околиці
Я легше в край сусідній утекти б зумів;
А ще сестра тут, кажуть, на окраїні,
Живе тепер, Електра: в домі батьковім
Уже не пробуває, заміж вийшовши.
Вона й поможе в помсті, та насамперед
ії спитаю, що там дома робиться.
А зараз — он Аврора вже здіймається
Промінnолиця — відхилитись мусимо
З цієї стежки: стрінеться орач який
Або служниця — от і поцікавимось,
Чи не живе десь поблизу сестра моя.
Ти глянь: чи не служниця дзбан води несе
На голові… волосся низько стрижене?..
Присядьмо, друже. Щось таки дізнаємось —
Буває, при нагоді й слова вистачить —
Коли вже задля цього ми прийшли сюди.
ЕЛЕКТРА
Строфа I
Жвавіше ступай: світає вже,
Ступай, ступай, слізьми вмивайся!
Нещасна я!..
Нащо для Агамемнона

Клітемнестра вродила мене —
Тіндарея дочка лиха?..
Недарма ж я для всіх людей —
Безталанна Електра. [243]
День у день нужда, журба —
120] Мука, а не життя!..
Батьку, батьку! В Аїді ти
Через підлу жону свою,
Вбивцю, через Егіста…
Виливай свою тугу знов,
Насолоди в сльозах шукай!
Антистрофа I
Жвавіше ступай: світає вже.
Ступай, ступай, слізьми вмивайсь!
Нещасна я!..
Де ж то нині твій край, твій дім,
130] Бідний братику? Нащо ти
На поталу, журбу тяжку
В домі батька, в біді, лишив
Беззахисну сестрицю?
Де ти? Жду, страждальниця,
Рятівника свого!
Зевсе! Зевсе! У рідний край
Швидше крок блукача скеруй,
Щоб за батька помстився!
Строфа II
Дзбан на хвилину зніму з голови:
140] Нахилюсь над могилою батька, хай ніч
Печаль мою вчує,
Хай Аїду сягне голосна тужба!
О мій батьку, тобі ці жалі сную —
І тепер, і щоденно
Тонучи в них, я розранюю
Нігтями ніжно білу свою
Шию, хапаюсь за голову —

Смерть твоя рве мені душу.
Гай-гай! Зранюй лице!
150] Як ото лебідь плачем лунким
Над рівчаковими хвилями
Кличе — не може докликатись
Батька, що в згубну, підступну впав
Сіть, так і я тебе, бідний мій
Батьку, весь час тут оплакую.
Антистрофа II
Мав ти, вернувшись із далеких доріг,
Наготовлену дома, смертельну, купіль.
О горе! О горе!..
Та сокира… Та рана… Підступ той, [244]
160] Що прибулому з Трої вінцем були!..
Не стрічками, не квітом
Дома дружина тебе з війни
Стріла — двосічним Егіста мечем
Скоїла злочин нечуваний,
Шлюб нечестивий скріпивши.

ПАРОД
Входить хор мікенських дівчат.
Строфа I
Я забрела аж сюди,
Агамемнона дочко,
До сільського твого житла:
Чоловік один, житель гірський,
170] Що молоко п'є шумке,
Сповістив, що на третій день —
Гери свято; в аргоський храм
Діви квітчані йтимуть.
ЕЛЕКТРА
Строфа II
Не до шат, любі подруги,
Не до злота лежить моє

Серце, кров'ю облите.
Все минулося! Вже не мені
Серед юнок аргоських
Легконого в танці кружлять:
180] Туга та сльози —
Ось моя доля, ось про що
Дбаю, бідна, щоденно.
Глянь: чи ж то волоссям назвеш?
Одяг — дірами світиться.
От тобі й Агамемнона
Донька, владного мужа,
Хто навік уславив себе,
Трою в прах обернувши!..
ХОР
Антистрофа I
Все-таки Геру вшануй.
190] Гарно зітканий одяг
Ось примір, ще й намисто ясне.
Хочеш так от, самим лиш плачем,
Шани не склавши богам, [245]
Верх узяти над кривдником?
Не слізьми — боголюбністю
Щастя, доню, здобудеш.
Антистрофа II
ЕЛЕКТРА
Хто з богів нині чує мій
Плач? Хто згадує жертви ті,
Що складав Агамемнон?
200] Тільки я ось за мертвим тужу
І за живим — вигнанцем...
Де ж то він блукає тепер,
Біля чийого
Тулиться вогнища між рабів —
Син володаря-батька?..
Я ж ось тут, у хаті низькій,

В'яну серцем із дня на день,
З дому отчого вигнана —
Серед заростей, урвищ.
210] Мати — вбивством осквернене
Ложе ділить з убивцем.

ЕПІСОДІЙ ПЕРШИЙ

ХОР

Уся Еллада й дім твій стільки бід важких
Через Єлену, твою тітку, звідали!

ЕЛЕКТРА

(Побачивши Ореста і Пілада).

Ой лишенько! Мовчу вже: чужаки якісь, —
Напевно, по сусідству є житло у них, —
Із засідки он вийшли... Розбігаймося!
Майну до хати, ви — через дорогу цю.
Лиш ноги нас врятують од напасників.

ОРЕСТ

Стривай, сердешна! Чуєш? Не лякайсь мене!

ЕЛЕКТРА

Не дай загинуть, Аполлоне-владарю!

ОРЕСТ

220] Я вбив би інших, що мені ненависні!

ЕЛЕКТРА

Не смій, коли не личить, доторкатися! [246]

ОРЕСТ

Нікого з більшим правом не торкатимусь.

ЕЛЕКТРА

А меч для чого? І кого вистежуєш?

ОРЕСТ

Лиш не тікай. Послухай — і погодишся.

ЕЛЕКТРА

Стою. Корюся. Все одно сильніший ти.

ОРЕСТ

Від брата твого звістку я приніс тобі.

ЕЛЕКТРА

О друже милий! Од живого?.. Мертвого?..

ОРЕСТ

Живе він. Добре слово вчуй насамперед.

ЕЛЕКТРА

Щасти тобі, хто вперше звеселив мене!

ОРЕСТ

230] Коли б обом нам щастя те всміхнулося!

ЕЛЕКТРА

То де ж він, бідолаха, обертається?

ОРЕСТ

А де бува мандрівець? На дорогах він.

ЕЛЕКТРА

Можливо, хліба брак йому щоденного?

ОРЕСТ

Та ні. Але вигнанець — завжди немічний.

ЕЛЕКТРА

А з чим тебе, чужинцю, він прислав сюди?

ОРЕСТ

Чи ти жива, питає, чи щастить тобі.

ЕЛЕКТРА

Поглянь на мене: не з добра зсихаюся.

ОРЕСТ

З журби, напевно. Подивлюся — жаль бере.

ЕЛЕКТРА

А ще, ось бачиш, — я волосся зрізала. [247]

ОРЕСТ

240] Гризешся братом?.. Смертю батька вражена?..

ЕЛЕКТРА

Гай-гай!.. Про найдорожчих ти згадав мені.

ОРЕСТ

Ну, а для брата ти не дорога хіба?

ЕЛЕКТРА

Проте не тут він. Любить, тільки здалеку.

ОРЕСТ

Але чому не в місті — в глушині живеш?

ЕЛЕКТРА

Я замужем тут… Ой, сумне заміжжя те!..

ОРЕСТ

Жаль брата… Чоловік твій не з Мікен, бува?

ЕЛЕКТРА

Не той, за кого батько мав оддать мене…

ОРЕСТ

Одначе, хто він? Що сказати братові?

ЕЛЕКТРА

Ось дім цей на відлюдді. Живемо з ним тут.

ОРЕСТ

250] Так волопас убогий чи рільник живе.

ЕЛЕКТРА

Бідняк, та чесний, і мене шанує він.

ОРЕСТ

У чому ж ця пошана виявляється?

ЕЛЕКТРА

Він досі ще ні разу не торкнувсь мене.

ОРЕСТ

Плекає цноту чи тобою нехтує?

ЕЛЕКТРА

Не хоче мого ймення цим принизити.

ОРЕСТ

Й високим родичанням не вдоволений?

ЕЛЕКТРА

Не визнає за тестем сили правної. [248]

ОРЕСТ

Ще б пак: боїться, щоб Орест не мстив йому.

ЕЛЕКТРА

Не тільки: справедливий він, розсудливий.

ОРЕСТ

260] Ну що ж, такого справді поважати слід.

ЕЛЕКТРА

Він десь у полі. Незабаром вернеться.

ОРЕСТ

А як, до речі, мати сприйняла все це?..

ЕЛЕКТРА

Жінкам не стільки діти, як мужі близькі.

ОРЕСТ

За що ж так над тобою наглумився Егіст?

ЕЛЕКТРА

Хотів, щоб мої діти були кволими.

ОРЕСТ

Так-так... Виходить, побоявся месників?

ЕЛЕКТРА

Обдумав хитро. Хай би заплатив за це!

ОРЕСТ

А знає він, що досі ти неторкнута?

ЕЛЕКТРА

Мовчу про це, то звідки б міг довідатись.

ОРЕСТ

(вказуючи на селянок)

270] А цим, що нас тут чують, довіряєш ти?

ЕЛЕКТРА

Ані словечка звідсіля не винесуть.

ОРЕСТ

А що б Орест мав тут робити, в Аргосі?

ЕЛЕКТРА

Ти ще й питаєш?.. Час найвищий діяти!

ОРЕСТ

Скарати вбивців батька якось мусив би. [249]

ЕЛЕКТРА

Хай зважиться: убивці ж — не вагалися.

ОРЕСТ

А з ним убити матір ти б насмілилась?

ЕЛЕКТРА

Сокирою, що нею батька вдарили.

ОРЕСТ

Так і сказати брату? Не відступишся?

ЕЛЕКТРА
Скаравши матір, — згину, не вагаючись.
ОРЕСТ
280] Коли б Орест був поруч і почув тебе!..
ЕЛЕКТРА
На жаль, вже б не впізнала брата рідного.
ОРЕСТ
Що ж дивного? В дитинстві розлучили вас.
ЕЛЕКТРА
Лишень один із друзів упізнати б міг.
ОРЕСТ
Який колись од смерті врятував його?
ЕЛЕКТРА
Поважний старець. Він і батька виховав.
ОРЕСТ
Та хоч могили батько твій вдостоївся?
ЕЛЕКТРА
Могили?.. З дому тіло геть пожбурили.
ОРЕСТ
Жахливе слово!. Горе, хай чуже воно,
В людському серці болем озивається.
290] То що сказати брату? Що повинен він
Почути, хай ця звістка б і гірка була.
Завваж до речі: серцем огрубілого
Чужа біда не мучить, а чутливому —
Вражає серце, витончене мудрістю.
ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ
Таке бажання й на моїй душі лежить:
За містом не чувала я про лиха ті,
Що сталися у ньому, а хотіла б знать. [250]
ЕЛЕКТРА
Ну що ж, із другом кожен щиро ділиться, —
Мою і мого батька долю викладу.
300] Вже як почав ти — сповісти Орестові
Про горе, що в Електри й Агамемнона.

Насамперед — у що тут зодягаюся,
В якій нужденній хаті жити змушена,
Хоч у покоях я зросла володарських.
І ткати одяг тут самій доводиться,
Бо чим окрила б тіло?.. Та й по воду ось
Ходжу до гомінливих річкових джерел.
І свят, і танців, і дівчат цураюся,
Але й жінкам не пара: все ще дівчина.
310] Колись була я з Кастором заручена,
Та нині він — на небі: сяє зіркою.
А мати, бач, у Трої нагромаджене
Майно посіла. Побіч неї селяться
Прислужниці-троянки — здобич батькова;
їх одяг так і сяє злотом застібок,
Хоча на стінах дому, не одмита ще,
Чорніє крівця батька. Хто ж убив його —
На тій же колісниці їздить — батьковій —
І берло, що лиш батько ним Елладі міг
320] Повелівати, — в підлій, заплямованій
Правиці… А могила Агамемнона —
Забута: ані жертви, ні дарів на ній,
Ні миртової гілки… Й це ще півбіди:
Вином залившись, муж моєї матері,
Отой володар славний, топче пагорбок
У дикій люті, в мармур мітить каменем.
Ще й словом, клятий, сміє ображати нас:
"То де ж синок твій? Вже ж така нагода є
За батька стати!" Так поза очима все
330] Глумиться над вигнанцем. Сповісти ж йому,
Що чув! За багатьох я все це мовила:
За серце бідне, за язик, за голову
Острижену, за руки, за отця його —
За тінь; було б ганебно: батько Трою взяв,
А син з одним лиш не покінчить ворогом?..
Свій рід, свій вік юнацький осоромив би.

ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ
Та ось твій муж, Електро. Видно, з поля він,
Роботу закінчивши, повертається.
Входить селянин.
СЕЛЯНИН
Агій, це що за люди? Задля чого б то
340] Ступили на селянський мій поріг низький? [251]
Чи діло є до мене?..Жінці вінчаній
Стояти з юнаками далебі не слід.
ЕЛЕКТРА
Не май, мій друже, щодо мене сумнівів,
Послухай, про що йдеться: у чужинців цих
Для мене від Ореста є доручення.
А ви за грубе слово, гості, вибачте.
СЕЛЯНИН
Що кажеш? Він живе ще? Бачить сонця лик?
ЕЛЕКТРА
Та кажуть… От і вірю неймовірному…
СЕЛЯНИН
А кривду батька і твою ще тямить він?
ЕЛЕКТРА
350] Мала надія: бракне сил вигнанцеві.
СЕЛЯНИН
Яку ж то ними звістку переслав Орест?
ЕЛЕКТРА
Дізнатись хоче про моє життя гірке.
СЕЛЯНИН
Щось бачать, щось, можливо, повіла вже ти.
ЕЛЕКТРА
Егеж. Усе, гадаю, зрозуміло їм.
СЕЛЯНИ Н
Та спершу двері гостям одчинити слід.
Заходьте в хату. А що звістка радісна,
То радо й вас по змозі пригощатимем.
(Слугам Ореста й Пілада).

Заносьте в хату, що в вас є, супутники.
І не перечте: ви ж до друзів — друзями
360] Прийшли. А я, хоч парость батька вбогого,
Чеснотами не вбогий — довести готов.
ОРЕСТ
Це той, хто лиш про око, не по-справжньому,
Живе з тобою в шлюбі — рід шанує твій?
ЕЛЕКТРА
Вгадав. Це чоловік мій. На словах лишень.
ОРЕСТ
Ну от! І де той знак є, що по ньому б ми
Порядність пізнавали? Плутанина скрізь: [252]
Не раз спостерігав я: в благородного
Росте нікчема; славний — в нечестивого.
Заможний — той без хисту, без душі бува,
370] А вбогий часто нас дивує щирістю.
То що взять за мірило, щоб не схибити?
Багатство? Цим мірилом шкода й міряти.
Убогість? Але й вбогість не без огріху:
До злочину схиляє, хитрувати вчить.
Чи зброя? Але хто б то міг засвідчити
Чиюсь порядність під списами, стрілами?..
За мірку, отже, марно брати випадок.
Ось муж цей — невідомий між аргівцями,
Ні роду, ані слави — чоловік собі,
380] Та й годі, а яким він чесним виявивсь!
То чи не краще, замість мудрувань пустих,
На поведінку глянуть та на звичаї,
Аби про чесність, доброту висновувать?
Порядний — гарно й домом буде правити,
І містом. Інший — плоть, душі позбавлена —
В різьбі стоїть на площі. Й спис рука слабка
В бою не згірш тримає від м'язистої,
Бо вдача, сила духу все вирішує.
Отож — чи є між нами, чи нема того,

390] В чиїй прийшли ми справі, — сина владаря —
Приймаємо гостину. В дім, супутники,
Ввійти годиться. Щирості господаря
Віддам я перевагу — не багатствові.
(Електрі).
Я рад, що муж цей нас у дім запрошує,
Та краще, якби брат твій до палат своїх,
Щасливий, — нас, щасливих, упроваджував.
Колись те буде! Віщування Локсія —
Правдиве; я не вірю ворожбі людській.
Орест і Пілад заходять у дім.
ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ
Тепер, Електро, серце моє радістю
400] Зігрілось трохи. Може, справді доля нам
Таки всміхнеться, наче сяйво дня — з-за хмар.
ЕЛЕКТРА
(до селянина)
Нещасний! В хаті пустка, порожнісінько,
А він — гостей приймати, ще й заможніших!..
СЕЛЯНИН
А що? Коли порядні — а так бачиться, —
То будь-яка гостина буде мила їм. [253]
ЕЛЕКТРА
Біда мені з тобою! Хоч-не-хоч тепер
Біжи до старця, що був другом батькові, —
Живе він над Танаєм, що між Аргосом
І Спартою струмує. З міста вигнаний,
410] Тепер у тому краї він овець пасе.
Нехай іде додому й дещо злагодить
Гостям, бо треба чимось пригостити їх.
Зрадіє ж він і вдячно до богів зітхне,
Почувши про Ореста: це ж його колись
Урятував він. А з хоромів батьківських,
Од матері, — нічого не отримати:
Про сина вість ще більше розізлить її.

СЕЛЯНИН
Гаразд, коли так хочеш, передам усе,
Що мовиш, старцю. Ну, а ти займися тут,
420] Чим треба, в хаті. Жінка, як бажання є,
На стіл обідній страву не одну подасть.
Та й не такі ми вбогі, щоб не мали чим
Гостей прогодувати через день якийсь.
Отут на думці мимохіть ловлю себе,
Що гроші — справді сила неабияка:
Прийняти гостя можна й помогти йому,
Як занеможе. А прожиток денний — це
Дрібниця: чи убогий, чи багатий гість —
Однаково свій голод угамовують.
Підходять.

СТАСИМ ПЕРШИЙ
ХОР
Строфа I
430] Славні судна, ви, що пливли до Трої,
Сплеском безлічі весел
Німф морських у грайливе скликаючи коло;
З ними й дельфін, коли флейту вчув,
Пружно з хвилі виплигував,
Де темний ніс корабля, —
Супроводжував сина Фетіди
Прудконогого разом з вождем
Агамемноном до іліонських веж,
Де Сімунт жене хвилю.
Антистрофа I
440] Німфи моря, берег Евбейський лишивши,
Дивний витвір Гефеста — [254]
Зброю золотосяйну несли обережно
Ген через Пелій, через верхи
Й прірви Осей освященної,
І схови тіняві німф,

Аж у край той, де Пелій-комонник
Славу еллінам подарував —
Вихроногого помічника вождів —
Парость морської Фетіди.
Строфа II
450] В Навплії чув я — розповідав один,
Що вернувся з-під Трої,
На щиті твоїм славнім,
Різьблені, сину Фетіди, були
Постаті, що вражали
Незрівнянним хистом:
На обідку — крилоногий Персей
Лине над морем, у нього в руці —
Відтята Горгони жахна голова,
Побіч — вісник Зевса, Гермес,
460] Охоронець полів, син Майї.
Антистрофа II
А посередині — сонця промінний бог,
Що жене через небо
Буйних коней крилатих.
Там і сузір'їв ефірних рої;
І Плеяди, й Пади —
їх жахнувся Гектор.
А на шоломі, довкіл золотім, —
Сфінкси здобич у кігтях несуть.
На панцирі — сиплячи з ніздрів огонь,
470] Мчить левиця хижа: ось-ось
Кігті встромить в коня Пірени.

ЕПОД

Ратище грізне оздоблене тонко було четвернею,
Довкола чорний пил клубився.
Вождя таких войовників
Ти вбить посміла, Тіндарідо,
Мужа свого, жоно підступна?..

Прийде час — небожителі
Смерть жахливу й тобі зішлють!
Тоді побачу: бризне й твоя
480] Кров з-під караючого заліза… [255]

ЕПІСОДІЙ ДРУГИЙ

Входить старець, потім — Електра.

СТАРЕЦЬ

То де ж та славна доня Агамемнона,
Кого зростив я, де моя велителька?
Нелегко, ой, нелегко до житла того
Піднятись: ноги далі не несуть мене,
Та якось дотягнуся, вдвоє зігнутий,
Тремтливий: я ж до рідних, дорогих іду.
О доню, — коло хати я уздрів тебе, —
Несу он із ягняток найдобірніше,
Ще ссе воно, пухкеньке, і віночки ось
490] Ще свіжі, й сиру трохи, й дар Діоніса,
Щоправда, небагато, та понюхай лиш,
Як пахне! Домішаєш до дешевого, —
Та й до обіду дзбан п'янкого матимеш.
Хай візьме хтось усе це і гостям несе,
А я тим часом краєм сіряка свого
Втру очі: за сльозою світ потьмарився.

ЕЛЕКТРА

Чого ж то, старче, нині просльозився ти?
Чи давня моя кривда пригадалася?
Чи за Орестом, за вигнанцем, сльози ллєш,
500] А чи за моїм батьком? Недарма ж його
Для себе й своїх друзів ти виховував…

СТАРЕЦЬ

Дарма… Але не міг я нині втриматись:
Таки звернув з дороги; ні душі довкіл…
От і поплакав над його могилою.
Вина пролив із міха, що гостям несу,

Обклав нагробок миртом, щойно зрізаним.
Та раптом бачу: жертву темнорунну хтось
Лишив, поливши землю кров'ю свіжою,
Ще й кучер світлий на могилу складено.
510] Я здивувався: хто б до гробівця того
Смів приступити?.. Певно ж, не із Аргосу.
А що, коли це брат твій тайкома прийшов
Могилі свого батька поклонитися?
Ось кучер той. Пригляньсь, із своїм зістав:
Хіба не той відтінок?.. Так-от є воно:
У кого кров у жилах спільна, батьківська,
Ті й зовні схожі багатьма прикметами.
ЕЛЕКТРА
Щось нерозумне мовиш, сивий друже мій:
Гадаєш, брат мій мужній так ось, потайки, [256]
520] Лякаючись Егіста, з чужини б вертавсь?
А кучер?.. Та чи може чимсь рівнятися
Волосся юнака, що на палестрі зріс,
Із плеканим, дівочим?.. Нісенітниця!
Та й не в одних волосся схоже барвою, —
Вони ж не з однієї крові зроджені,
СТАРЕЦЬ
А ще, дитино, порівняй сандалі слід —
Його й твоєї: чи не знайдеш схожості?
ЕЛЕКТРА
На стежці кам'янистій?.. Хоч би й трапився, —
В сестри і брата все ж він неоднаковий,
530] І буть таким не може: в чоловіка слід,
Напевно, значно більший від жіночого.
СТАРЕЦЬ
Скажімо, брат вернувся. Чи впізнала б ти
Своїх же рук роботу — тканий одяг той,
В котрім од смерті я хлопчину вибавив?
ЕЛЕКТРА
Та що ти? Чи не знаєш? Я ж дівчам була

В ту пору. Та якби ж і справді виткала,
То як той одяг досі брат носити б міг?
Хіба одежа з нашим тілом теж росте?..
Якийсь чужинець, певно, те волосся склав
540] Або й тутешній, — дочекавшись темряви.
СТАРЕЦЬ
А де ж ті гості? Хочу їх побачити
Й про твого брата щось од них довідатись.
ЕЛЕКТРА
А ось із хати вже виходять поспіхом.
З дому виходять Орест і Пілад.
СТАРЕЦЬ
Здасться, благородні. Хоч під виглядом
Вельможі й підлий вміє приховатися.
Та вгадувать не буду — здоровлю гостей.
ОРЕСТ
І ти здоров будь, старче!
(до Електри)
А це хто з твоїх
Колишніх друзів ось такою тінню став?
ЕЛЕКТРА
Він мого батька, чужоземцю, виховав. [257]
ОРЕСТ
550] Що кажеш? Той, хто брата врятував твого?
ЕЛЕКТРА
Егеж. Та хтозна, чи живе врятований.
ОРЕСТ
Агій!
Я ж не срібняк, щоб так ось приглядатися
До мене зблизька. Чи прийняв за іншого?
ЕЛЕКТРА
Орест либонь згадався, твій одноліток.
ОРЕСТ
І друг… Поглянь-но! Вколо мене крутиться…
ЕЛЕКТРА

Сама це бачу, гостю, та й дивуюся.
СТАРЕЦЬ
Моли богів, Електро, доню владаря!
ЕЛЕКТРА
За кого? За відсутніх чи присутніх тут?
СТАРЕЦЬ
За скарб дорогоцінний, що нам шлють боги.
ЕЛЕКТРА
560] Молю, як бачиш. Ну, а далі? Далі що?..
СТАРЕЦЬ
(вказуючи на Ореспіа)
Пригляньсь до нього, доню, найдорожчого.
ЕЛЕКТРА
За розум твій давно вже потерпала я.
СТАРЕЦЬ
До чого тут мій розум? Брата бачиш ти.
ЕЛЕКТРА
Таке ти мовив, що й не сподівалася.
СТАРЕЦЬ
Це рідний брат твій, парость Агамемнона.
ЕЛЕКТРА
Є знак якийсь? Кажи, хай пересвідчуся. [258]
СТАРЕЦЬ
А шрам той над бровою? За козлям колись
Ви бігли. Він спіткнувся і брову розсік.
ЕЛЕКТРА
Що кажеш? Справді. Впізнаю падіння слід.
СТАРЕЦЬ
570] І все ще брата пригорнуть вагаєшся?
ЕЛЕКТРА
Вже ні: той знак надбрівний решту сумнівів
Розвіяв. О мій брате, так нежданo я
Тебе обняти можу!..
ОРЕСТ
Як і я — тебе.

ЕЛЕКТРА
Не думалося навіть…
ОРЕСТ
І не снилося…
ЕЛЕКТРА
Це справді ти?..
ОРЕСТ
Як бачиш. Я, союзник твій.
Лише б щасливим лов був. Хоча в успіху
Я певен: у богів дарма б ми вірили,
Якщо б упала правда, кривда — верх взяла.
ХОР
От і заблиснув ти, благословенний дне,
Найяснішим для міста променем,
Бо повернувся той, хто блукачем сумним
Із отецьких палат у світ пішов,
І ось — дома він!
Перемогу, сестрице, зласкавившись,
Нам шле бог якийсь!
Руки й слова зніми до небожителів —
Нехай твій брат без пригод
Нині у батьківське місто повернеться.
ОРЕСТ
Гаразд. В обіймах, сестро, не пора тепер
Нам утішатись. Ще ми в них набудемось.
А ти, о старче, — саме вчас прийшов сюди, —
Скажи, як вбивцю батька покарать мені
І матір, що з тим підлим заодно була? [259]
Чи друг якийсь у мене є ще в Аргосі?
Чи все тут, як і доля, шкереберть пішло?
Кому б я вдень міг чи вночі довіритись?
Де стежка, що вела б до ворогів моїх?
СТАРЕЦЬ
Нема тут, любий, в тебе нікогісінько.
Це рідкість — мати друга, що однаково

600] З тобою і добро б міг, біду ділить.
Для друзів, кажу щиро, ти давно пропав,
Надії не лишивши. Лиш рука твоя,
Твоє, мій сину, щастя все вирішує, —
Чи батьків дім повернеш, як і місто все.
ОРЕСТ
А що робити? Як же домогтись цього?
СТАРЕЦЬ
Тієстового сина й свою матір вбий.
ОРЕСТ
Прийшов я за цим лавром. Як добуть його?
СТАРЕЦЬ
В палатах не добудеш, це вже певна річ.
ОРЕСТ
Сторожа там довкола? Списоносці скрізь?
СТАРЕЦЬ
610] Авжеж. Тебе боїться, не до сну йому.
ОРЕСТ
То як тут бути? Підкажи. Придумай щось.
СТАРЕЦЬ
Послухай, що на думку спало тільки-но.
ОРЕСТ
Схоплю з півслова, лиш би до пуття було.
СТАРЕЦЬ
Егіста якось бачив, що сюдою йшов…
ОРЕСТ
Ну-ну, цікаво… А в якому напрямі?
СТАРЕЦЬ
На кінське пасовище, попри поле це.
ОРЕСТ
А що робив там? Бачу в пітьмі просвіток. [260]
СТАРЕЦЬ
Гадаю, свято німфам улаштовував.
ОРЕСТ
За своїх діток чи за тих, що в лоні ще?

СТАРЕЦЬ

620] Одне лиш знаю: він бика вбивати йшов.

ОРЕСТ

Була з ним охорона чи раби лишень?

СТАРЕЦЬ

Ні одного з аргосців. Трохи слуг було.

ОРЕСТ

А як гадаєш: з них мене впізнав би хтось?

СТАРЕЦЬ

Кажу ж, це слуги, що тебе й не бачили.

ОРЕСТ

А в разі перемоги нам сприятимуть?

СТАРЕЦЬ

Слуга, тобі на щастя, слабших зраджує.

ОРЕСТ

Скажи, а як до нього підійти б я зміг?

СТАРЕЦЬ

Складатиме там жертву, ти заглянь туди.

ОРЕСТ

Як видно, при дорозі ті поля його.

СТАРЕЦЬ

630] Побачить, як ітимеш. На обід гукне.

ОРЕСТ

Лихого, сподіваюсь, гостя матиме.

СТАРЕЦЬ

А далі — до обставин пристосовуйся.

ОРЕСТ

Розумна рада. Ну, а мати, де вона?

СТАРЕЦЬ

Удома. Та на учту скоро з'явиться.

ОРЕСТ

Чому ж не з мужем, рука в руку, повагом? [261]

СТАРЕЦЬ

Лякається огуди, дорікань людських.

ОРЕСТ

Ага, бо знає, як на неї дивляться.
СТАРЕЦЬ
Ну, певно: нечестиву всяк ненавидить.
ОРЕСТ
А як їх двох убити одним заходом?
СТАРЕЦЬ
640] Берусь підготувати вбивство матері.
ОРЕСТ
А щодо нього — доля все сама рішить.
ЕЛЕКТРА
Обом їм одімстити хай поможе нам.
СТАРЕЦЬ
Хай так. Що скажеш про убивство матері?
ЕЛЕКТРА
Іди до Клітемнестри і дай знати їй,
Що сина сповила я, — внука має вже.
СТАРЕЦЬ
Й коли вродила, певно, поцікавиться.
ЕЛЕКТРА
Скажи: десятий, очисний, святкує день.
СТАРЕЦЬ
Який зв'язок тут із убивством матері?
ЕЛЕКТРА
Дочку-роділлю поспішить відвідати.
СТАРЕЦЬ
650] Ти віриш, доню, що про тебе дбатиме?
ЕЛЕКТРА
А як же. Ще й поплаче над дитям моїм.
СТАРЕЦЬ
Можливо. Та до справи повернімося.
ЕЛЕКТРА
Так ось. Лиш прийде — тут же має згинути. [262]
СТАРЕЦЬ
Стривай. Відчинить хатні двері. Далі що?
ЕЛЕКТРА

Від хатніх — недалеко й до Аїдових…
СТАРЕЦЬ
Тоді б я міг спокійно із життя піти.
ЕЛЕКТРА
Однак Ореста проведи насамперед.
СТАРЕЦЬ
Туди, де німфам свято влаштував Егіст?
ЕЛЕКТРА
Ну, так. І все, що треба, скажеш матері.
СТАРЕЦЬ
660] Що чув од тебе, — слово в слово їй скажу.
ЕЛЕКТРА
(Орестові)
Берись за діло. Першим завдаси удар.
ОРЕСТ
Готов я, сестро. Хай лиш хтось веде мене.
СТАРЕЦЬ
Вести готов я, хай і старець, з радістю.
ОРЕСТ
Отецький Зевсе! Стань на ворогів моїх!
Поспівчувай нам, гідним співчуття твого!
ЕЛЕКТРА
Поспівчувай нам! Ми ж бо — внуки, кров твоя!
ОРЕСТ
Й ти, Геро, вівтарів мікенських владарко,
Якщо це справедливо, взяти верх нам дай!
ЕЛЕКТРА
За батька дай помститись найдорожчого!
ОРЕСТ
670] Й ти, батьку, що в Аїді, вбитий підступом,
І ти, владарко Земле, — простягаю ось
До тебе руки, — не залиш дітей в біді!
ЕЛЕКТРА
Бери з собою всіх полеглих списників, [263]
Що з ними ти фрігійців подолав колись,

Усіх, хто нечестивих вбивць ненавидить!
ОРЕСТ
Ти чуєш, батьку, жертво неньки нашої?
ЕЛЕКТРА
Усе наш батько чує. Та вже йти пора.
Егіста вбити мусиш — я прошу тебе.
А трапиться, що згинеш, переможений, —
680] Вважай, що я вже мертва: не вагаючись,
У груди меч двогострий устромлю собі.
(Подає братові зброю).
Тепер піду додому й приготую все.
Щаслива буде звістка — святкуватиме
Весь дім наш, а загинеш — опечалиться
Назавжди. Ось що, брате, я кажу тобі.
ОРЕСТ
Усе я знаю.
ЕЛЕКТРА
А тому-то мужній будь.
Орест з Піладом відходять.
(До хору).
А ви, жінки, негайно сповістіть мені,
Як бій почнеться. Буду ждати наслідку
З мечем напоготові: ворогам своїм
690] Повік не дамся в руки, переможена, —
Над мертвим тілом хай собі знущаються!
(Відходить).

СТАСИМ ДРУГИЙ

Строфа I
Ще й такий є між сивих переказів:
Десь на схилах аргоських гір
Пасовищ охоронець — Пан
Оспівав на солодкій сопілці своїй
Годувальниці-матері славне дитя —
Золоторунне ягнятко.

На підніжжя стрімке
Ставши, гукає окличник:
700] "Гей, на площу, на площу всі,
Хто в Мікенах живе, спішіть!
Там вас дивнеє диво жде —
Посланий небом лячний [264]
Вашим володарям дар"!
Атрідів дім
Радості й щастя повен.
Антистрофа I
Відчинилися храми золочені,
Забуяли вогнем ясним
В усім місті жертовники.
710] Милозвучні пісні свої флейта лила,
Супровідниця муз, — про ягня золоте,
Дивне Тієстове руно,
Йшла вже слава лунка.
Потім дружину Атрея
Він схилив до перелюбу
І те чудо, небесний дар,
Разом з нею в свій дім забрав.
Людям же гордо звістив:
"Я володію тепер,
720] Лиш я один,
Золотосяйним дивом".
Строфа II
Повернув тоді Зевс
Мерехтливих зірок шляхи
Й сонця палахкотливий блиск
І промінну Аврору.
Й на південні краї поплив
Небосхилом пекучий жар,
А на північ — дощі потяглись.
Володіння Амона зате
730] Геть засохнули — ні роси,

Ні рясних благодатних злив
Із неба.
Антистрофа II
Так говорять. Мені ж,
Далебі, щось не віриться
В те, що шлях свій змінить могло
Сонце золотолике
Всім на шкоду, аби лишень
Хтось один був покараний.
Задля страху — щоб шана була
740] До богів, пішли вигадки ті.
їх забувши, ти мужа свого
Вбила, хоча такі славні брати
У тебе. [265]

ЕПІСОДІЙ ТРЕТІЙ

ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ
Та що це?.. Крик чи стогін? Чули, подруги?
Чи то здалося?.. Попідземний Зевса грім?..
Ну ось же, ось… Виразні чути оклики.
Електро, вийди з дому, підійди до нас!
Входить Електра з мечем.
ЕЛЕКТРА
Ну що там, мої любі? Як там бій іде?
ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ
Не знаю. Чую крик лиш. Мов конає хтось.
ЕЛЕКТРА
(прислухаючись)
750] Іздалеку долинув… Чутно все-таки…
ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ
Далекий голос, а такий виразний він.
ЕЛЕКТРА
Чи то аргівець зойкнув, а чи з друзів хто?..
ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ
Не розпізнати. Там на всі лади кричать.

ЕЛЕКТРА
(прикладаючи до грудей меч)
Умерти мушу, значить. Що ж вагаюся?
ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ
(хапаючи її за руку)
Стривай! Спочатку все докладно виясни.
ЕЛЕКТРА
Якби все добре — вже були б тут вісники.
ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ
Ще прийдуть: таж нелегко вбити владаря.
Входить вісник.
ВІСНИК
Мікенські діви й друзі! Сповіщаю вам
Про перемогу: доля усміхнулася
760] Оресту. Впав убивця Агамемнона
Егіст. За це Всевишнім слід подякувать.
ЕЛЕКТРА
А хто ти? Так на слово й довірять тобі? [266]
ВІСНИК
Не впізнаєш, Електро, слуг Орестових?
ЕЛЕКТРА
О друже любий, вибач: не впізнала я
Тебе із страху, щойно лиш приглянулась.
То впав убивця батька?.. Впав, ненависний?
ВІСНИК
Упав. Для тебе ще раз я потверджую.
ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ
Богове! Правдо всевидюща! Дяка вам!
ЕЛЕКТРА
Та розкажи-но, як Орест убить зумів
770] Тієстового сина? Розкажи мерщій?
ВІСНИК
Лиш за поріг ступивши, скоро вийшли ми
На шлях, де двоколійний біг од воза слід.
Ось там і був зухвалець — володар Мікен.

Гуляв собі в саду він гарно зрошенім
І гілки мирта для віночка зрізував.
Нас, вгледівши, гукає: "Я вітаю вас,
Мандрівці! Хто такі ви? Із яких країв?"
Орест же: "До Алфея ми з Фессалії
Йдемо з дарами Зевсу Олімпійському".
780] Егіст на те: "Із нами випадає вам
Гостину розділити: он бичків яких
Я вибрав — хочу німфам їх пожертвувать.
Уранці розбуджу вас — надолужите
Своє в дорозі. Не відмовте в дім зайти".
Хапає з цим за руку й прямо силою
Веде у дім нас — як тут заперечити?
Ледь увійшли ми, — вже нетерпеливиться:
"Гей, хто там? Швидше принесіть води гостям,
Щоб тут же, чисті, стали при жертовнику".
790] Орест же знову: "Щойно ж ми омилися
В воді струмковій. Та якщо з аргосцями
Складати жертву можна й чужоземцеві,
То ми готові й згодні, повелителю!"
На тому й стали; перервалась бесіда:
Відклавши зброю, і сторожа, й слуги всі
Взялись ураз за діло. Ті із дзбанами
Біжать, а ці — з кошами; інші вогнище
Розводять і довкола нього мідниці
Опуклі ставлять. Дім весь ходить ходором.
800] Тут муж твоєї неньки на вівтар сипнув
Рясним ячменем, так ось примовляючи:
"Хай часто, німфи скельні, я й жона моя, [267]
Що дома, вам дарами догоджаємо.
Нехай щастить нам; ворогів — хай лихо б'є!"
Тебе й Ореста, значить. А велитель мій
Благав богів про інше напівшепотом —
Вернути дім отецький. Сам Егіст тоді
Взяв ніж прямий з корзини; зрізав шерсті жмут

І тут же кинув у вогонь правицею.
810] Як тільки слуги підняли бичка того —
Штрикнув його залізом, а Орестові:
"Дві речі, кажуть, ціняться в Фессалії:
Почленувати тушу та об'їздити
Коня баского. Ось же, гостю, ніж тобі —
Не посором уміння земляків своїх".
Узяв до рук дорійський ніж гартований,
Одкинувши оздобний плащ на застібки,
Помічником Пілада, лиш його обрав,
Усіх одсторонивши. Взяв бичка того
820] За ногу, свіже м'ясо оголив умить
І шкіру всю з тварини він скоріше здер,
Ніж двічі б міг доріжку подолать бігун, —
І нутрощі одкрились. Тут і став Егіст
їх оглядати. Спохмурнів: печінка там
Не мала дольки. Жила і міхур були
їдкої жовчі повні — лиховісний знак.
На те владар мій: "Що так опечалився?"
А той: "Боюсь, мандрівче, щоб біда яка
У дім не зазирнула. Найзавзятіший
830] Противник мій — нащадок Агамемнона".
Орест же: "Краєм правиш, а якогось там
Утікача боїшся?.. Ану, ніж мені
Подайте фессалійський: для обіду щось
Добуду з жертви, груди розпоровши їй".
Узяв ножа й ударив. Нахилився той,
Став нутрощі виймати, приглядатися.
Твій брат, навшпиньки звівшись, у потилицю
Ножа встромив Егісту, перебив йому
Хребцеві зв'язки. На землі вже б'ється той
840] Всім тілом, у жахливих муках корчиться.
Це вгледівши, до зброї слуги кинулись,
На двох — юрмою. Списом потрясаючи,
Чоло їм ставлять мужньо побратими два

Пліч-о-пліч. Тут Орест їм: "Я прийшов сюди,
До міста, не як злодій, не як ворог ваш, —
Лиш одімстить за батька, я ж бо — син його,
Орест нещасний. Чи за те вб'єте мене,
О давні слуги батька?" З несподіванки
Ті зброю опустили. Старший віком хтось,
850] Із челяді, впізнав Ореста, й зараз же
Вінком чоло прибрали переможцеві,
Щасливі. Принесе тобі він голову — [268]
Не бійся, не Горгони — твого ворога,
Егіста, показати. Заплатив-таки
Сповна за кров пролиту — кров'ю власною!

СТАСИМ ТРЕТІЙ

ХОР

(танцюючи)

Строфа

У танці, сестрице, пливи!
Злітай легконого, мов лань,
В ефір ясний!
Ніхто ще в такому вінку
860] Звитяжному не повертавсь,
Як твій Орест,
Відтіль, де хвилює Алфей.
Хай же лине
Спів переможний до танцю!

ЕЛЕКТРА

О сяйво! О стрімливий Феба повозе!
О Земле! Ноче, що встеляла зір мені!
Тепер у вічі дневі можу глянути,
Бо впав Егіст-убивця! Зараз винесу,
Що маю дома всховку, чим у свято я
870] Прикрашую волосся: нині — братові
Чоло вінчати хочу, переможцеві.

ХОР

Антистрофа
Ти братові гарно вінчай
Чоло, а ми — любий для муз
Танок почнем.
Як добре, що маємо знов
Прихильних своїх владарів!
Як добре, що
Неправедних — правда змела!
Хай співзвучна
880] Радості пісня лине!

ЕПІСОДІЙ ЧЕТВЕРТИЙ

Входять Орест і Пілад.
Прислуга вносить тіло Егіста.

ЕЛЕКТРА

О переможний сину переможного
Під Іліоном батька — Агамемнона! [269]
Вінок, чола прикрасу, з рук сестри візьми.
Не з ігр пустих додому повертаєшся,
З доріжки бігової, — нечестивого
Егіста вклав, убивцю батька нашого.
(До Лілада).
Прийми ж і ти, Піладе, кого виховав
Фокієць найчесніший, з моїх рук вінець,
З Орестом же пліч-о-пліч ти пригоди всі
890] Ділив. Обом вам доля хай всміхається!

ОРЕСТ

Вважай, Електро, що боги насамперед
Подбали про це щастя. Опісля й мене
Хвали вже — долі і богів прислужника.
Не на словах — на ділі я Егіста вбив.
А щоб ніяких не було тут сумнівів,
То маєш доказ — тіло я приніс тобі.
(Зриваючи покривало з трупа).
Роби, що хочеш: на поживу звірам кинь

Або птахам небесним: хай клюють собі,
Настромлене на палю. Володар колись,
900] Тепер — він твій невільник. Ти — велителька.
ЕЛЕКТРА
І соромно, й сказати мушу все-таки…
ОРЕСТ
Кажи. Не бійся. Бо кого ж боятися?
ЕЛЕКТРА
За глум над мертвим може осудити хтось.
ОРЕСТ
Ніхто, повір, не стане дорікать тобі.
ЕЛЕКТРА
Наш люд похмурий, схильний лихословити.
ОРЕСТ
Висловлюйсь вільно, сестро: чи живий Егіст,
Чи мертвий — з ним немає в нас примирення.
ЕЛЕКТРА
Від чого б то почати? Закінчити чим
Жалі свої? Що мовить посередині?
910] Йно світ надворі — кожен раз я подумки
Повторювала, що в лице жбурнуть йому,
Хотіла вголос, якби страх не втримував.
Тепер я вільна, і все те — хай мертвому —
Скажу, з чим до живого не звернулася. [270]
Це ти осиротив нас — батька милого
Відняв, хоч сам не звідав кривди жодної.
Зманивши матір, мужа, що загони вів
На Трою, вбив ти, сам війни не звідавши.
Гадав (яке безглуздя!), що зразковою
920] Дружиною для тебе стане жінка та,
Котру ти звабив — ложе осквернив чуже
Хто спокусив, хай знає: перелюбницю
Дружиною назвавши, не натішиться:
Для одного не зберегла цнотливості,
То чи б зуміла зберегти для іншого?

Нещасно б жив ти, хоч би й не вважав себе
Нещасним. Знав би: жінка — гідна осуду,
Та й жінка знала б: мужем не похвалишся.
Обоє підлі, а побравшись — підлістю
Своєю ж ви навзаєм збагатилися.
Тебе прозвали просто "Клітемнестри муж",
Та не казали: "Ось жона Егістова".
Хіба ж не сором, як жона провадить дім,
А не мужчина? Що ж то за сини, котрі
На батьківщині ймення не по батькові
Годилися б носити, а по матері?..
А втім, де жінка вища та вельможніша,
Там не про мужа, лиш про неї мова йде.
Та все-таки найбільша твоя помилка —
Що довіряв багатству, хизувався ним.
Воно ж — людини довго не тримається.
Постійна тільки вдача, а не грошей міх:
Вона й долає біди, лиш гартуй її.
А золото, нечесно нагромаджене,
На мить заблисне — й тільки його бачили.
Як до жінок ти ставивсь, не казатиму
Через дівочий сором, натякну лише:
Зухвало, бо присвоїв дім володаря,
Та й красень був. А я от мужа б вибрала
Не з личком, як у діви, — духом сильного.
Адже й сини в такого — мужні воїни.
Вродливі ж лиш у танцях вихиляються.
Гадав ти, що безкарно чиниш злочин,
Та ось же поплатився! — Хто півшляху лиш
Пробіг, хай не вважає, що вже пальму взяв:
Не досягнув ще риси й дня останнього.
ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ
Чинив жахливе — от вам і сплатив тепер
Жахливу плату. Справедливість верх бере.
ОРЕСТ

Гей, слуги! В темний закут однесіть мерщій
960] Це тіло: прийде мати — щоб не бачила [271]
Покійника, бо смерть тут і на неї жде.
Слуги відносять труп у хату.
ЕЛЕКТРА
Стривай! Про інше зараз варт подумати.
ОРЕСТ
А що? З Мікен, можливо, на підмогу йдуть?
ЕЛЕКТРА
Ні, ні... Я бачу матір, що зродила нас.
ОРЕСТ
Ну що ж. Упору: саме сіть розставлено.
ЕЛЕКТРА
У пишних шатах, на ясному повозі...
ОРЕСТ
То що?.. На рідну матір замахнутися?..
ЕЛЕКТРА
Взяла за серце, бачу, врода матері...
ОРЕСТ
Зродила... Згодувала... Як же вбить її?
ЕЛЕКТРА
970] Вб'ємо — як убивала батька нашого.
ОРЕСТ
Яке безглуздя, Фебе, ти пророк мені!..
ЕЛЕКТРА
Як Аполлон безглуздий, хто мудрець тоді?
ОРЕСТ
Що вдію неможливе — рідну неньку вб'ю!.
ЕЛЕКТРА
А що тут злого — за вітця помститися?
ОРЕСТ
Був чистий — заплямуюсь кров'ю матері.
ЕЛЕКТРА
А не помстившись, честю батька знехтуєш.
ОРЕСТ

Гнів матері убивцю-сина гнатиме...
ЕЛЕКТРА
Не вб'єш — бог-месник спокою не дасть тобі. [272]
ОРЕСТ
Не Феб навіщував це — божество лихе.
ЕЛЕКТРА
980] Гадаєш?.. На священному триніжкові?..
ОРЕСТ
І все ж не вірю, що це воля Фебова.
ЕЛЕКТРА
Не падай духом. Не послаблюй мужності.
ОРЕСТ
Чи так і неньку вбити — хитрим підступом?
ЕЛЕКТРА
Як і її коханця, як Егіста вклав.
ОРЕСТ
Ну, що ж... Іду в палату. Діло жде мене
Жахне. Та хай вже, раз боги рішили так!
А на душі — то радість, то печаль тяжка.

ЕПІСОДІЙ П'ЯТИЙ

На сцену в'їжджає Клітемнестра в колісниці.
ХОР
Тіндареєва доню, владарко ясна
На аргоській землі,
990] Сестро Зевсових славних двох синів,
Що в ефірі вогнистім живуть, між зірок,
І людей, що довірились морю, з біди,
Коли хвиля їх криє, рятують! —
Мій уклін тобі й шана, рівна богам,
Бо незмірні багатства й щастя твоє!
Дивуватися долі твоїй саме час
І найвища пора, о владарко!
КЛІТЕМНЕСТРА
Зійти, троянки, поможіть із повоза,

Подайте руку, хай і я землі торкнусь.
1000] Мій дім, хвала безсмертним, — весь у здобичі
Фрігійській. А жінки ці, славна Трої знать, —
За доню плата, хай і незначна вона,
Та все ж і ними рада похвалитися.
ЕЛЕКТРА
Й мені дозволь, рабині, з дому вигнаній [273]
Під ту жебрацьку крівлю, моя матінко,
Тебе за руку взяти благодійницьку.
КЛІТЕМНЕСТРА
Це не твоя турбота: он же слуги є.
ЕЛЕКТРА
А я — не полонянка? Не позбавлена
Захопленого збройно дому рідного,
1010] Як і вони? Чи батька я не втратила?..
КЛІТЕМНЕСТРА
От він і винен, доню: на близьких своїх
Лихі сплітав — хіба це чесно? — задуми.
Про все скажу, хоч жінці, про яку пішла
Недобра слава, всяк готов дошкулити,
А це вже кривда. Вислухай і зважай на все,
Тоді й гнівись, як буде за що гніватись,
А як не буде, то хіба то слушний гнів?
Не з тим, щоб я чи діти мої гинули,
Мене за твого батька Тіндарей оддав.
1020] Так от твій батько з дому взяв дитя моє,
Немов на шлюб з Ахіллом, і куди одвіз? —
В Авліду, й доню над жертовним вогнищем
Немилосердним лезом, наче цвіт, скосив.
Якби ж то в обороні міста рідного,
Чи дому, чи щоб інших рятувать дітей,
Одну — заради багатьох пожертвував!..
Так ні ж! — Задля Єлени похітливої,
Бо муж не вмів, бач, покарати зрадницю!
Кохану доню — ради тих нікчем убив!..

1030] Хоч як мене цим вразив, загнуздала я
Свій гнів — не покінчила із убивцею.
І що? Вернувшись, божевільну дівчину —
Наложницю привіз він, і утримував
В одному й тому ж домі двох жінок нараз.
Таке вже те жіноцтво, що порадиш тут? —
Хай муж на іншу гляне, вже й собі жона
Йде вслід за мужем — на чужого зиркає.
Чомусь в усьому жінку звинувачують,
А чоловік, призвідник, — завжди осторонь.
1040] От Менелая б викрав хтось. Чи мала б я
Вбивать Ореста, аби знов сестра могла
Втішатись Менелаєм? Як це батько твій
Сприйняв би? Він безкарно міг дочку убить,
А я — за сина постраждати б мусила?
Отож я вбила: шлях мені один лишавсь —
Із ворогами мужа, бо між друзями
Помічника в убивстві чи могла б найти? [274]
А зараз вільно й сміло ти переч мені —
Доводь, що батько згинув незаслужено.
ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ
1050] Ти права, та водночас — гідна осуду.
Бо кожна жінка, як лише розсудлива
(Про інших тут помовчу), мужа слухатись
Без перекорів мусить, — ясно всякому.
Клітемнестра хоче від'їхати.
ЕЛЕКТРА
Стривай! Хіба забула щойно сказане —
Що все сказати можу, не ховаючись?
КЛІТЕМНЕСТРА
Казала й кажу ще раз: будь одвертою.
ЕЛЕКТРА
А за одвертість тут же буду скарана?
КЛІТЕМНЕСТРА
О ні! Приглянусь радо й до твоїх думок.

ЕЛЕКТРА

Хай так. А перше слово буде ось яке:
1060] Якби ти, ненько, ще була й розумною!
Бо щодо вроди — важко щось закинути
Тобі й Єлені, — гідні одна одної
Ви сестри, та не гідні брата, Кастора.
Ця — в Трою подалася, не впираючись,
За звабником, ти — вбила найславнішого
З-між еллінів: за доню мстила начебто —
На інших, не на мене, туману пускай!
Ще ж і дочку для жертви не призначили,
Ще й чоловік не встиг був за поріг ступить,
1070] А ти вже чепурилась перед дзеркалом.
Чи ж то годиться жінці хорошитися
Для інших у відсутності господаря?
Для чого виставляти напоказ усім
Свої принади? Таж не для добра, мабуть.
Серед жінок Еллади ти одна лишень
Троянцям співчувала: пощастило їм —
Раділа; не щастило — зір твій хмарився:
Боялась, що з походу муж повернеться.
Цнотливість же ти легко вберегти могла:
1080] Був муж у тебе, вождь загонів еллінських
(Егіст йому не рівня!) — гідний вірності.
Сестри ж, Єлени, вчинок міг служить тобі
Для слави чималої, бо й лихі діла —
Наука добра: як не слід поводитись. [275]
Ну от ти кажеш: твою доню батько вбив.
А я і брат мій — чим тебе покривдили?
Чому ж, убивши мужа, дому отчого
Не віддала нам?.. Чужака взяла собі
На ложе — нашим коштом одружилася.
1090] Чому замість Ореста геть не вигнаний
Егіст? Чому не вбитий? Вдвічі тяжче він
Мене скарав, ніж батько — Іфігенію.

Якщо убивці кров'ю кров змивається, —
Тоді вб'ємо й тебе ми, діти-месники;
Вчинила ти по праву — й ми те вчинимо.
Хто, на багатство чи на рід поквапившись,
Жону взяв підлу, — дурень той: з незнатною,
Аби лиш скромна, співжиття спокійніше.
ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ
Одруження — це жереб: тому трапиться
1100] Дружина добра, іншому — напасть одна.
КЛІТЕМНЕСТРА
До батька, доню, змалку ти горнулася.
Так є вже від природи: з діточок одні
Душею тільки з батьком, інші — з матір'ю.
Не маю зла до тебе. Бо ж і я тепер
Із свого вчинку, доню, не вдоволена.
Собі ж на горе я сплела ті задуми!..
Не треба було гніву так роздмухувать!
ЕЛЕКТРА
Дарма стогнати: сталось — не поправити.
Нема вже батька. А чому ж і досі ще
1110] Ти сина не вернула із країв чужих?
КЛІТЕМНЕСТРА
Боюсь. Про себе, не про нього, думаю:
За вбивство батька, чула я, гнівиться він.
ЕЛЕКТРА
Чому ж твій муж на мене так розлючений?
КЛІТЕМНЕСТРА
Така вже вдача. Але й ти — не з лагідних.
ЕЛЕКТРА
Душа болить... Та скоро втихомирю гнів.
КЛІТЕМНЕСТРА
Тоді до тебе стане й він прихильнішим.
ЕЛЕКТРА
Зухвалий надто... Під моєю крівлею... [276]
КЛІТЕМНЕСТРА

От бачиш? Ти вже знову за своє взялась.
ЕЛЕКТРА
Мовчу. Бо все ж боюся, все ж боюсь його.
КЛІТЕМНЕСТРА
1120] Облишмо це. За мною посилала ти?
ЕЛЕКТРА
Авжеж. Напевне, чула: в мене син родився.
Порадь щодо обряду: вже ж десятий раз
Із неба гляне місяць на дитя моє…
Як бути тут, не знаю — недосвідчена.
КЛІТЕМНЕСТРА
Про це вже хай подбає повивальниця.
ЕЛЕКТРА
Сама, без допомоги, народила я.
КЛІТЕМНЕСТРА
Невже таке безлюддя?.. Ні душі довкіл?..
ЕЛЕКТРА
А хто спішить з убогим родичатися?
КЛІТЕМНЕСТРА
І справді: неомита, наготу свою
1130] Ти ледь прикрила… Породілля все-таки.
Піду, щоб жертву скласти за десятий день
Твого дитяти. А зробивши ласку цю,
Майну на поле: німф там ушановує
Мій муж. А рисаків цих поприв'язуйте
До ясел, слуги. Тільки діло впораю, —
Безсмертних уласкавлю — будьте знову тут:
Ще й мужеві потрібно прислужитися.
ЕЛЕКТРА
Ввійди ж в убогу хату. Та гляди лишень,
Скрізь кіптява тут — одяг можеш вимазать.
1140] А щодо жертви — гідно ти складеш її.
(Клітемнестра входить у дім).
Корзина он готова, ніж — нагострений,
Що вклав бика. Там місце і для тебе є.

Ти й в підземеллі ложе з тим ділитимеш,
З ким тут кохалась. І, нарешті, борг мені
Сповна заплатиш — за пролиту батька кров.
Відходить. [277]

СТАСИМ ЧЕТВЕРТИЙ

ХОР

Строфа

Біді — теж є край:
Он увірвався в дім
Борвій — дух новий!
Мій владар колись
1150] У купальні поник головою, —
Й тут же луна пішла
Між кам'яних колон
Ген аж до сволоків:
"За що, — зойкнув він, —
Жоно-зраднице,
Убиваєш мене, хто на рідну
Землю з війни вернувсь
Після десятих жнив?.."

Антистрофа

Так ось — сталось те,
1160] Що мало статися:
В пастку смертельну цю
Правда вела й тебе,
О блуднице! Завіщо на мужа,
Що до кіклопових
Стін так пізно вернувсь,
Ти підняла топір?
Жахна помста ця, —
Оправдання не буде для неї,
Хоч би яких страждань
1170] Не зазнавала ти!

ЕПОД

Так левиця йде, не вагаючись,
На розбій, на кров десь у заростях.
КЛІТЕМНЕСТРА
(за сценою)
О діти! Згляньтесь... Не вбивайте матері!
ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ
У домі крики... Чуєте?..
КЛІТЕМНЕСТРА
Біда!.. Біда мені!..
ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ [278]
Від рук дітей упасти!.. Невимовний жах!..
ХОР
Верх божество бере — в слушну карає мить.
Муки страшні твої, але ж і мужа ти
Вбила, негіднице!

ЕКСОД

З дому виходять Орест і Електра. Слуги виносять тіла
Клітемнестри та Егіста і кладуть їх перед будинком.
ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ
1180] Он вийшли з дому. Бачиш? У крові вони
Ще свіжій материнській — перемоги знак
Жахливої!.. Чи в світі ще десь є такий
Злощасний рід, як цей ось — рід Танталових
Нащадків?.. І немає, й не було ніде.

КОММОС

ОРЕСТ
Строфа І
О Земле! О Зевсе, що бачиш діла людей!
Глянь на два трупи скривавлені, —
Цією правицею вклав я обох,
За муки мої поплатились вони.
ЕЛЕКТРА

Як тяжко, брате!.. Але я виною тут,
1190] Бо гнівом палала душа моя
До неньки, яка сповила мене.
ХОР
Собі ж на люте горе стала матір'ю!..
Гіркий, безрадісний жереб твій!..
Від сина й доньки — смерть така…
За вбивство їх батька сповна сплатила.
ОРЕСТ
Антистрофа I
О Фебе, ти кару мені напророчив було —
Й нині на темні слова свої
Ти світло пролив. Мушу йти відсіля.
Але де свою голову я прихилю? [279]
1200] Де той край? Де чужинець чи приятель той,
Хто надав би мені
Притулок — матеревбивці?
ЕЛЕКТРА
А я?.. В дівоче коло не вплетусь уже,
Та й заміж не вийду: де муж такий,
Що взяв би убивцю на ложе своє?
ХОР
Куди дме вітер — отуди й думки твої:
Тепер — ласкава, розсудлива,
А щойно — брату ніж до рук,
Хоч не хотів він того, вкладала.
ОРЕСТ
Строфа II
1210] Ти бачила, як ненька під ножем моїм,
Щоб я зласкавився, груди оголила?..
Звивалась на землі
Всім тілом материнським!.. Стало жаль її…
ХОР
Таж певно!.. Лемент неньки слухать синові —
Який то біль!..

Ненька — завжди ненька!..
Антистрофа II
Торкнувшись підборіддя мого, зойкнула:
"0] згляньсь на нещасну матір, сину!"
1220] І ніж мені з правиці тут же випорснув.
ХОР
Нещасна!.. Та нелегко й сину бачити,
Як ненька
Душу видихає...
ОРЕСТ
Строфа III
Плащем прикривши собі лице,
Наосліп я
Вдарив, скільки сил було, —
Матері шию залізом пройняв.
ЕЛЕКТРА
А я ще й квапила тебе,
Я теж націлювала ніж!.. [280]
ХОР
1230] Справді жахне ти вчинила вбивство!
ОРЕСТ
Антистрофа III
Візьми ось, матері тіло вкрий
Скривавлене.
Так-то, нене: смерть свою —
Вбивців — у лоні носила ти.
ЕЛЕКТРА
Нелюбу й любу водночас, —
Плащем тебе вкриваємо...
ХОР
Бід наших лютих вінець жахливий!..
Над будинком появляються Діоскури —
Кастор і Полідевк.
ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ
Це що маячить над палацом ген

Угорі? Божества? Небожителі?..
1240] Не смертні ж тропою ефірною
Ступають. Навіщо на очі нам
Показались боги невмирущі?
КАСТОР
До тебе мовим, сину Агамемнона, —
Брати твоєї неньки: Полідевк ось цей
І я з ним, Кастор, близнюки два Зевсові.
Всмиривши море, що стрясало суднами,
Ми в Аргос повернулись, от і вздріли тут
Сестриці кров пролиту, неньки вашої…
Покара справедлива, та не вчинок твій.
1250] Це Феб… Та змовчу: мій володар все-таки.
Хоч мудрий сам, — немудре повелів тобі —
Й коритись мусиш, далі — те виконувать,
Що вирішила Мойра, що Кронід схвалив:
Електру заміж за Пілада видавши,
Покинь свою вітчизну: в межі Аргосу,
Убивши матір, не годиться входити.
Песиголовки-кери за тобою вслід,
Куди б ти не подався, люті, мчатимуть.
В Афінах — пригорнися до священного
1260] Зображення Паллади — вмить одступляться
Змієволосі кери, не торкнуть тебе,
Адже в безпеці будеш — під егідою.
Там є Ареса пагорб, де боги колись [281]
Уперше щодо крові суд виносили,
Коли Арес жахний вбив Галірротія,
Морського бога парость, за дочку свою
Знеславлену. Ось там-то видають боги
Свої найвищі, непомильні рішення.
Й тебе там за пролиту кров судитимуть.
1270] Та голоси, розподілившись порівну,
Тебе врятують. Локсій візьме сам вину
На себе — віщував же вбивство матері.

Й так завжди буде: рівний поділ жеребів
Од кари винуватців увільнятиме.
Ерінії ж, у саме серце вражені,
Проваляться крізь землю побіч пагорба:
Там буде місце віщування, знане всім.
Тобі — в землі аркадській, де Алфей пливе,
Селитися, де Зевса храм Лікейського.
1280] Твоїм ім'ям там буде й місто назване.
Це щодо тебе. Далі: труп Егіста хай
Аргосці поховають. Твою матір же —
До Навплія прибулий морем тільки-но
З-під Трої, що в руїнах, Менелай-владар
З Єленою схоронять. Із Протеєвих
Палат вона, з Єгипту, повернулася,
У Фрігії не бувши: Зевс послав туди
Для гніву та для вбивства тільки тінь її.
Пілад, Електру взявши, хай збирається
1290] у край ахейський, хай веде дружину в дім.
А твого зятя, що лиш називався ним,
Нехай, обдарувавши, у Фокіду шле.
Тобі ж дорога — до коси істмійської,
До благодатних пагорбів Кекропії…
Свій вчинок переживши, перемучившись,
Діждешся і для себе долі кращої.
ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ
Чи дозволено, Зевса нащадку, й нам
До розмови й свої доплести слова?
КАСТОР
Дозволено: кров не тяжить на вас.
ОРЕСТ
1300] А можна й мені, Тіндарея сини?
КАСТОР
Й тобі: я ж на Феба за вбивство це
Покладаю вину.
ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ

Ви ж боги, та й братами доводитесь тій, [282]
Що незрушно лежить,
То чому ж таке лихо впустили в дім?
КАСТОР
Невідхильністю долі зумовлено все —
Й навіть Фебове слово немудре, на жаль.
ЕЛЕКТРА
Та який Аполлон, віщування яке
Спонукали й мене вбити матінку?
КАСТОР
1310] І вчинки, й доля — спільні у вас,
Одна вас обох
Вина ваших предків згубила.
ОРЕСТ
Як довго я, сестро, не бачив тебе!
Зустрів — і втрачаю: світ за очі знов
Без тебе йду нині, без мене йдеш ти.
КАСТОР
В неї муж є і дім. Не в такій вже біді
Залишаєш сестру. Доведеться, однак,
їй покинути місто аргоське.
ЕЛЕКТРА
Хіба є щось печальніших гідне зітхань,
1320] Ніж розлука з вітчизною? Є щось хіба?..
ОРЕСТ
Я до того ж із дому отецького йду,
В чужину, де за кров материнську судить
Будуть люди чужі.
КАСТОР
Та кріпись: тобі йти
У священне місто Паллади… кріпись!..
ЕЛЕКТРА
Обнімімось, приладьмо грудьми до грудей,
Брате єдиний мій!
Нас за батьківські, рідні пороги у світ

Материнської крові прокляття жене.
ОРЕСТ
Обніми ж, обніми!.. Й, немов над мерцем,
1330] Що в могилі лежить, наді мною тужи!..
КАСТОР
Гай-гай!.. Що за мова?.. Навіть богам
Вона душу смутить! [283]
Бо й нам, небожителям, жаль не чужий
До земного стражденного люду.
ОРЕСТ
Вже не побачу тебе!..
ЕЛЕКТРА
Та й моїх не порадуєш, брате, очей.
ОРЕСТ
Це останнє, що можеш закинуть мені.
ЕЛЕКТРА
Вітчизно, прощай!
Прощавайте і ви, мої подруги!
ОРЕСТ
1340] Найвірніша сестрице, відходиш-таки?..
ЕЛЕКТРА
Іду вже, як бачиш, і сльози ллю…
ОРЕСТ
Будь щасливий, Піладе! Собі за жону
Ти Електру бери.
Пілад з Електрою відходять.
КАСТОР
Це вже їхня турбота. Про себе подбай —
Утікай до Афін: он ерінії, глянь,
Вже чигають на тебе, наскочать ось-ось
Відусіль, змієрукі, чорніші за ніч
І спрагнені болю чужого.
Орест утікає.
Ну, а ми спішимо рятувать кораблі
1350] В Сіцілійському морі, де хвиля б'є.

Крізь ефір летимо. Лиходій однак
Хай не жде порятунку: того лишень,
Хто по правді живе, хто шанує богів,
Ми, брати нерозлучні, од бід важких,
Од напасті звільнить не вагаємось.
Отож хай на кривду ніхто з вас не йде,
З віроломним — в однім не пливе судні,
Кажу це — бог — умирущим.
ХОР
(залишаючи сцену)
Радійте! Бо в кого ще радість є,
1360] Хто горя важкого не знає, — той
Живе на світі щасливо. [284]

ПРИМІТКИ

1. Інах — головна ріка Арголіди (Пелопоннес).
172. Гери свято... — Йдеться про велике свято на честь Гери, опікунки Аргосу.
439. Сімунт, або Сімоент — притока Скамандра в Троаді.
441. Дивний витвір Гефеста... — тобто зброю Ахілла.
450. Навплія — портове місто в Арголіді.
470. Левиця хижа... — Йдеться про Хімеру — міфічне чудовисько з головою лева, тілом кози і хвостом дракона; вбив Хімеру Беллерофонт, осідлавши крилатого Пегаса (див. також прим, до "Медеї", р. 67).
475. Тіндаріда — Клітемнестра.
521-538. Евріпід полемізує тут з Есхілом: у його "Хоефорах" ("Жертва біля гробу"), рр. 163–207, саме ці прикмети послужили Електрі для впізнання Ореста.
697. Золоторунне ягнятко. — Йдеться про ворожнечу між синами Пелопа — Атреєм та Фіестом. Останній викрав в Атрея золоторунне ягня і, показавши його на народних зборах, домагався влади, що була досі в руках Атрея. Тоді втрутився Зевс: незвичайним знаменням — зміною руху небесних світил — підтвердив Атреєве право на владу.
742. Славні брати — Діоскури. Йдеться про нерозлучних братів-близнят Кастора і Полідевка, синів спартанського володаря Тіндарея та його

дружини Леди. За однією з версій міфа Зевс зробив їх після смерті сузір'ям Близнят; вони вшановувались також як опікуни мореплавців (pp. 992–993).
778. Алфей — найбільша річка Пелопоннесу.
954-956. Парафраза відомого вислову Солона (VI ст. до н.е.): "Ніхто, не доживши до останнього свого дня, не може вважати себе щасливим".
1032. Божевільна дівчина — Кассандра (див. прим, до "Троянок", pp. 40–41).
1122–1123...десятий раз... гляне місяць... — На десятий день після народження дитини запрошували рідню на обряд жертвоприношення та на гостини; тоді й давали ім'я новонародженому.
1164–1165...до кіклопових Стін... — див. прим, до "Геракла", p. 16.
1257. Керч — крилаті жіночі божества, доньки Ночі, що хапають людську душу, коли вона розлучається з тілом; тут вони ототожнюються з Ерініями (див. прим, до "Іфігенії в Тавріді", p. 285).
1263. Ареса пагорб — див. прим, до "Іфігенії в Тавріді", p. 921. 1280... буде й місто назване. — Мова йде про місто Орестеон в Аркад" поблизу гори Лікен, де був храм Зевса.
1285–1286. Із Протеєвих Палат... — Протей — син Океана і Фетіди, морське божество; за іншою версією міфа — один із прадавніх володарів Єгипту; йому, за велінням Зевса, вручена була Єлена, Паріс же викрав і повіз у Трою лиш її подобу (на основі цієї версії Евріпід написав свою трагедію "Єлена").
1290...у край ахейський... — тобто на Пелопоннес.
1292. Фокіда — місцевість у Середній Греції, славний Дельфійським храмом осередок релігійного життя.
1293. Коса істмійська — Корінфський перешийок.
1294. Кекропія — Афіни. Див. прим, до "Медеї", p. 665.